

ISSN 2181-5291

PSIXOLOGIYA

ILMIY JURNAL

НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ

SCIENTIFIC JOURNAL

№ 3, 2025

www.buxdu.uz

The journal was registered with the certificate № 05-45 on February 25, 2011 at Bukhara Region Press and Information Administration of Uzbekistan Press and Information Agency

According to the resolution №201/3 as of December 26, 2013 of the Presidium of Supreme Attestation Commission under the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan the journal was included into the list of scientific journals in which scholarly articles on the scientific results of dissertations on Psychology must be published.

Address:

200117, Bukhara city,
K.Murtazoyev street, 11
Bukhara State University
Editorial and publishing
Department
Phone: +998 (94) 837-18-38

**The journal is published 4
times a year**

Website: www.buxdu.uz
E-mail:
nashriyot_buxdu@buxdu.uz

Jurnal O'zbekiston Matbuot va axborot agentligi Buxoro viloyat matbuot va axborot boshqarmasida 2011- yil 25-fevral № 05-45-sonli guvohnoma bilan ro'yxatga olingan.

Jurnal O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi OAK Rayosatining 2013-yil 26-dekabrdagi 201/3-sonli qarori bilan psixologiya fanlari bo'yicha dissertatsiya ishlari ilmiy natijalari yuzasidan ilmiy maqolalar chop etilishi lozim bo'lgan ilmiy jurnallar ro'yxatiga kiritilgan.

Tahririyat manzili:

200117, Buxoro shahri,
K.Murtazoyev ko., chasi, 11-uy
Buxoro davlat universiteti
"Tahririy-nashriyot" bo., limi
Tel: +998 (94) 837-18-38

**Jurnal 1 yilda 4 marta
chiqadi.**

Website:
www.buxdu.uz
E-mail:
nashriyot_buxdu@buxdu.uz

*Журнал
зарегистрирован Бухарским
областным управлением
агентства печати и
информации Республики
Узбекистан. Свидетельство
№ 05-45
от 25.02.2011г.*

*Журнал включен в список
обязательных выпусков ВАК
при Кабинете Министров
Республики Узбекистан
на основании решения ВАК
№201/3 от 26 декабря 2013 года
для получения учёной степени
доктора психологических наук.*

Адрес:

город Бухара 200117,
улица М.Икбола, 11
Бухарский государственный
университет
Редакционный отдел
тел: +998 (94) 837-18-38

**Журнал выходит 4 раза в
год.**

Website:
www.buxdu.uz
E-mail:
nashriyot_buxdu@buxdu.uz

PSIXOLOGIYA

ILMIY JURNAL * НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ

3-son 2025-yil. * Выпуск 3. 2025 год.

TAHRIR HAY'ATI – РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

BOSH MUHARRIR – ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР:

BAROTOV SH. R.

Psixologiya fanlari doktori, professor.

Xalqaro Psixologiya Fanlari Akademiyasining haqiqiy a'zosi (akademigi)

Действительный член (академик) Международной Академии психологических наук

MAS'UL KOTIB – ОТВ. СЕКРЕТАРЬ

Sayfullayeva N.Z. – pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

XAMIDOV O.X.

Buxoro davlat universiteti rektori,
iqtisodiyot fanlari doktori, professor

SHOUMAROV G'.B.

Psixologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston
Respublikasi Fanlar Akademiyasining haqiqiy a'zosi

UMAROV B.M.

Psixologiya fanlari doktori, professor

KOZLOV V.V. (Rossiya)

Psixologiya fanlari doktori, professor

MALI'X S.B. (Rossiya)

Psixologiya fanlari doktori, professor

KOROBENNIKOV I.A. (Rossiya)

Psixologiya fanlari doktori, professor

KARIMOVA V.M.

Psixologiya fanlari doktori, professor

SAFOYEV N.S.

Psixologiya fanlari doktori, professor

BEKMURODOV M.B.

Sotsiologiya fanlari doktori, professor

KADIROV U.D.

Psixologiya fanlari doktori, professor

JABBOROV A.M.

Psixologiya fanlari doktori, professor

OLIMOV Sh.Sh.

Pedagogika fanlari doktori, professor

JUMAYEV R.G'.

Siyosiy fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

NISHONOVA Z.T.

Psixologiya fanlari doktori, professor

NAZAROV A.M. Psixologiya fanlari doktori (DSc),

professor

IBODULLAYEV Z.R.

Tibbiyot fanlari doktori, professor

BEGMATOV A.S.

Falsafa fanlari doktori, professor

HUSEYNOVA A.A.

Falsafa fanlari doktori, professor

MUXAMEDOVA D.G.

Psixologiya fanlari doktori, professor

RUXIYEVA X.A.

Psixologiya fanlari nomzodi, professor

BAROTOVA D.SH.

Psixologiya fanlari doktori, dotsent

AKRAMOV V.R.

Tibbiyot fanlari doktori, dotsent

ZARIPOV G.T.

Texnika fanlari nomzodi, dotsent.

OSTONOV Sh.Sh.

Psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD),
dotsent

RUSTAMOV Sh.Sh.

Psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD),
dotsent

TILAVOV M.H.

Psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

MUHARRIRLAR – РЕДАКТОРЫ:

Usmanova M.N. – psixol.fan.nom., professor

Muxtorov E.M. – psixol.fan.nom., dotsent

Raxmatova M.M. – filologiya fanlari bo'yicha falsafa
doktori (PhD), dotsent

Abuzalova M.K. - filologiya fanlari doktori, professor

Sobirova D.A. – psixologiya fanlari doktori (DSc),
professor

ТЕХНИК МУХАХХИРЛАР – ТЕХ.

РЕДАКТОРЫ:

Shirinova M.Sh., filologiya fanlari bo'yicha falsafa
doktori (PhD)

	Ayollarning ijtimoiy faolligini cheklovchi psixologik to'siqlar: sabablari va yechimlari	
	Психологические барьеры, ограничивающие социальную активность женщин: причины и пути решения	
	Psychological barriers limiting women's social activity: causes and solutions	
	Бобиров Даврон Бобир ўгли	208
41	Психологические аспекты формирования личностной идентичности подростков посредством информационной культуры	
	Psychological aspects of the formation of personal identity of adolescents through information culture	
	Axborot madaniyati orqali o'smirlarning shaxsiy o'ziga xosligini shakllantirishning psixologik omillari	
	Машиарипова Фароғат Матрасуловна	212
42	Психологические условия и механизмы развития синергетического мышления в образовательной среде	
	Ta'lim muhitida sinergetik tafakkurni rivojlantirishning psixologik sharoitlari va mexanizmlari	
	Psychological development of synergetic thinking in the educational environment conditions and mechanisms	
	Холйигитова Насиба Хабибуллаевна	218
43	Профессионалашишнинг эрта боскичида карьеранинг ривожланишини тадқиқ қилиш ва муаммолари	
	Исследования и проблемы развития карьеры на раннем этапе профессионализации	
	Research and problems of career development in the early stage of professionalization	
	Юсупова Василя Янгибаевна	223
44	Психолого-педагогические факторы формирования личностных качеств воспитателей в системе дошкольного образования	
	Maktabgacha ta'lim tizimida o'qituvchilarning shaxsiy fazilatlarini shakllantirishning psixologik-pedagogik omillari	
	Psycho-pedagogical factors of the formation of personal qualities of educators in the preschool education system	
	Кайдалов Николай Владимирович, Кайдалова Екатерина Викторовна	229
45	Развитие soft skills у обучающихся социэкономического профиля	
	Sotsionomik profil talabalarida yumshoq ko'nikmalarni rivojlantirish	
	Development of soft skills in socio-economic students	
	Latibjonov Rahmatillo Abdurashid o'g'li	235
46	Zamonaviy o'zbek psixologiyasida kommunikativ ko'nikmalarni tadqiq etishda sharq falsafasining roli	
	Современная узбекская психология и роль восточной философии в исследовании коммуникативных навыков	
	The role of eastern philosophy in the study of communicative skills in modern uzbek psychology	
	Soliyev Mirzoxid Tursunxo'jayevich	241
47	Kichik maktab yoshidagi bolalarda kitobxonlik xususiyatlarini shakllantirish imkoniyatlari	

UO'K 159.942-023.(046.2)

Soliyev Mirzoxid Tursunxo'jayevich,Andijon davlat universiteti Umumiy psixologiya kafedrası o'qituvchisi
soliyevmirzixid9320@gmail.com**KICHIK MAKTAB YOSHIDAGI BOLALARDA KITOBXONLIK
XUSUSIYATLARINI SHAKLLANTIRISH IMKONIYATLARI**

Annotatsiya. Mazkur maqolada kichik maktab yoshidagi o'quvchilarda kitobxonlik xususiyatlarini shakllantirish imkoniyatlari tahlil etiladi. Xususan, kitobxonlik faoliyatining shakllanishida muhim o'rin tutuvchi kognitiv (diqqat, xotira, tafakkur), emotsional (hissiy rezonans, qiziqish) va ijtimoiy (oilal, muhit, pedagogik ta'sir) omillar batafsil yoritiladi. Shuningdek, xorijiy tadqiqotlarda kitobxonlik muammosining o'rganilishi, olib borilgan tadqiqotlar natijalari keltirib o'tilgan. Tadqiqot doirasida o'tkazilgan empirik kuzatuvlar asosida kitobxonlikni rivojlantirishga xizmat qiluvchi samarali psixologik-pedagogik usullar aniqlanib, bu jarayonda ota-onalar va pedagoglarning o'ri alohida baholanadi.

Kalit so'zlar: kitobxonlik, kichik maktab yoshi, psixologik xususiyatlar, kognitiv, emotsional motivatsiya, biblioterapiya, o'quv motivatsiyasi, tafakkur.

**ВОЗМОЖНОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ ЧИТАТЕЛЬСКИХ КАЧЕСТВ У МЛАДШИХ
ШКОЛЬНИКОВ**

Аннотация. В данной статье рассматриваются возможности формирования читательских качеств у младших школьников. В частности, подробно освещаются когнитивные (внимание, память, мышление), эмоциональные (эмоциональный резонанс, интерес) и социальные (семья, окружение, педагогическое воздействие) факторы, играющие важную роль в развитии читательской деятельности. Также представлены данные зарубежных исследований по проблеме читательской активности и их результаты. На основе проведённых эмпирических наблюдений выявлены эффективные психолого-педагогические методы, способствующие развитию читательских качеств у детей. Особое внимание уделяется роли родителей и педагогов в этом процессе.

Ключевые слова: читательская активность, младший школьный возраст, психологические особенности, когнитивные и эмоциональные факторы, мотивация к обучению, библиотерапия, мышление.

**OPPORTUNITIES FOR FORMING LIBRARY SKILLS IN CHILDREN OF EARLY
SCHOOL AGE**

Abstract. This article examines the opportunities for developing reading characteristics in primary school-aged children. In particular, it highlights the cognitive (attention, memory, thinking), emotional (emotional resonance, interest), and social (family, environment, pedagogical influence) factors that play a crucial role in the formation of reading activity. The paper also presents findings from international research on reading development and its outcomes. Based on empirical observations conducted within the framework of the study, effective psychological and pedagogical methods that support the development of reading characteristics are identified. Special attention is given to the role of parents and teachers in this process.

Keywords: reading, primary school age, psychological characteristics, cognitive and emotional motivation, bibliotherapy, learning motivation, thinking.

Kirish. Kitobxonlikni shakllantirish muammosi bolalar rivojlanishining dolzarb ilmiy-psixologik masalalaridan biri sifatida xalqaro miqyosda e'tirof etilmoqda. 2021-yilgi xalqaro baholash hisobotida ayrim davlatlarda o'quvchilarning o'rtacha natijasi 475 ball dan past bo'lgani matn mazmunini tushunish va uni tahlil qilishda muammolar mavjudligini ko'rsatadi [1]. OECD tomonidan o'tkazilgan PISA (2018) tadqiqotida esa o'quvchilarning 44 foizi o'qishni yoqtirmasligini bildirgan, uni zerikarli yoki foydasiz deb baholagan [2]. UNESCO'ning 2020-yilgi Global Monitoring Reportiga ko'ra, bolalarning raqamli qurilmalarga haddan ziyod bog'lanishi o'qishga bo'lgan qiziqishni pasaytirib, diqqat barqarorligini susaytirmoqda [3].

Asosiy qism. Zamonaviy xalqaro ilmiy-amaliy manbalarda kitobxonlik tushunchasiga keng qamrovli yondashuv kuzatiladi. Xususan, UNESCO kitobxonlikni insonning yozma va bosma matnlarni o'qish,

tushunish, izohlash, yaratish, ifodalash va ulardan turli kontekstlarda foydalanish qobiliyati sifatida talqin etadi. Bu malaka shaxsning o'z salohiyatini ro'yobga chiqarishi, jamiyatda faol ishtirok etishi va umrbod ta'lim olish imkoniyatini ta'minlaydi [4].

OECD (Iqtisodiy Hamkorlik va Taraqqiyot Tashkiloti) tomonidan o'tkaziladigan PISA xalqaro baholash dasturida esa kitobxonlik – bu yozma matnlarni tushunish, ulardan foydalanish, ularni baholash, ularga munosabat bildirish va ular bilan faol muloqotga kirishish orqali shaxsiy maqsadlarga erishish, bilim va salohiyatni rivojlantirish hamda jamiyatda ishtirok etish qobiliyati sifatida tavsiflanadi [5].

IFLA (Xalqaro kutubxonachilar federatsiyasi) esa o'qishni insonning asosiy huquqlaridan biri deb e'tirof etgan holda, kitobxonlikni tanqidiy fikrlashni rivojlantirish, madaniyatga kirish imkonini oshirish, shaxsiy taraqqiyot va demokratik ishtirok vositasi sifatida qaraydi [6].

ILA (Xalqaro Kitobxonlik Assotsiatsiyasi) esa kitobxonlikni o'quvchi, matn va o'qish holati o'rtasidagi dinamik o'zaro ta'sir orqali ma'no hosil qilish jarayoni deb ta'riflaydi. Bu yondashuv kitobxonlikni ko'plab kognitiv jarayonlarning uyg'unligiga asoslangan murakkab faoliyat sifatida tushuntiradi [3].

Kitobxonlik xususiyati esa — bu bolada kitobga nisbatan ijobiy munosabat, muntazam o'qishga ichki ehtiyoj, matnni anglash, tahlil qilish va undan shaxsiy tajribasida foydalanish qobiliyati bilan ifodalanadigan individual-psixologik sifatidir.

Zamonaviy ta'lim tizimida kitobxonlikni shakllantirish masalasining dolzarbligi ijtimoiy, texnologik va psixologik omillar bilan uzviy bog'liq. Asosiy omillardan biri – informatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi va raqamli muhitning ta'lim jarayonlariga chuqur integratsiyasidir. Bolalar yoshligidan televizor, smartfon, planshet va kompyuter o'yinlari kabi raqamli qurilmalarga ko'p vaqt sarflaydi, bu esa kitobxonlikka qiziqishni pasaytirib, ekranga qaramlik (digital dependency) holatini shakllantirishga olib keladi.

Bolalarda kitobxonlikni shakllantirish masalasi bir qator tadqiqotchi olimlar tomonidan o'rganilgan, jumladan, D.U.Abdullayeva, N.B.Atabayeva, M.P.Babaxanova, E.G'.G'oziyev, N.D.Karimova, Z.S.Karimova, S.I.Kambarova, Ch.X.Mirxoliqova, A.G.Mirzayeva, D.M.Malikova, B.U.Mingbayeva, D.A.Muminova, Z.T.Nishanova, Yo.Qayumxo'jayeva, S.S.Rahmonov, M.B.Saidmurodova, A.N.To'xtayeva, M.Tursunova, A.X.Xo'jayev, D.I.Xudoyqulov va boshqalar.

Shu bilan birga mazkur mavzu doirasida xorij olimlaridan M. Banaka, A.G. Bus, Ann E. Kanningem, P. Kachmarek, Yu. Nakamura, A.D. Pellegrini, L. Prizeman, K.E. Stanovich, Yu.N. Drescher, O.V. Dzhezheley, Dj. Dunn, Marinus X. van Eyzendorn va boshqalar tomonidan kitobxonlikka doir masalalar ilmiy tadqiq etilgan.

Kitobxonlik — bu nafaqat o'qish ko'nikmasi, balki uni anglash, hissiy jihatdan idrok etish va unga munosabat bildirish salohiyatidir. Psixologik nuqtayi nazardan kitobxonlik bola shaxsining kognitiv (idrok, xotira, tafakkur), emotsional (hissiy qoniqish, qiziqish) va motivatsion (ichki rag'bat) jihatlariga tayanadi.

Kitobxonlik faoliyatining reflektiv fikrlash, metakognitiv nazorat va fikrni asoslash kabi yuqori darajadagi aqliy amallarga ta'siri xorijiy psixologiyada alohida ta'kidlanadi. Masalan, Shvetsiyadagi tadqiqotlar kitob o'qishga muntazam jalb qilingan o'quvchilarda mustaqil qaror qabul qilish, muammoli vaziyatlarni tahlil qilish va alternativ yechimlar ishlab chiqish salohiyati yuqoriligini ko'rsatgan [8]. Bularning barchasi kitobxonlikni faqat madaniy yoki axloqiy tarbiyaning vositasi sifatida emas, balki bolalarning ong faoliyatini takomillashtiruvchi psixologik mexanizm sifatida ham tahlil qilish zarurligini ko'rsatadi.

Kitobxonlikning global ahamiyati XX asrning ikkinchi yarmidan boshlab psixologik va pedagogik tadqiqotlarda mustaqil yo'nalish sifatida shakllandi. 1960-yillardan AQSh va Yevropada o'qish savodxonligini oshirishga qaratilgan milliy dasturlar ishlab chiqildi. Tadqiqotlar esa bolalarda erta yoshdan kitob o'qish odatining nafaqat bilim olish, balki intellektual rivojlanishga ham ijobiy ta'sir ko'rsatishini aniqladi. Masalan, AQShda 1965-yildan boshlab amalga oshirilgan “Head Start” dasturi ijtimoiy himoyaga muhtoj oilalardan chiqqan bolalarni erta rivojlantirishga qaratilgan bo'lib, u doirasida bolalarda kitob o'qish ko'nikmalarini shakllantirishga alohida urg'u berildi. Tadqiqotlar ushbu dastur natijasida ishtirokchilarning maktabgacha va boshlang'ich ta'limdagi o'quv natijalari yaxshilanganini tasdiqladi [9].

Shuningdek, 1990-yillardan emotsional intellekt konsepsiyasining ommalashuvi bilan kitobxonlikning shaxsning emotsional rivojlanishiga ta'siri chuqur o'rganila boshlandi. Kitob o'qish orqali bola nafaqat bilim oladi, balki obraz va syujetlar orqali turli emotsiyalarni boshdan kechiradi, bu esa uning empatiyasi, hissiy sezgirliigi va o'z tuyg'ularini anglash salohiyatini oshiradi. Emotsional intellekt nazariyasi asoschisi Deniel Goleman fikricha, bu qobiliyatlarning erta shakllanishi o'quv va akademik muvaffaqiyatlar bilan bevosita bog'liq. Goleman kitobxonlikni bolalarning emotsional va ijtimoiy kompetensiyalarini rivojlantiruvchi muhim psixologik omil sifatida baholaydi [10].

Ushbu salohiyatni shakllantirishda badiiy adabiyotning, xususan, hikoya va ertaklar orqali berilgan obrazli ifodaning, alohida o'rni bor. Chunki kitob o'qish jarayonida bolalar turli xil xarakterlar, ijtimoiy rollar

va hissiy holatlarni anglab yetadi, bu esa ularning empatiya, o‘z-o‘zini anglash va o‘z-o‘zini boshqarish kabi emotsional ko‘nikmalarini mustahkamlaydi.

Goleman asoslagan nazariy yondashuv AQShda olib borilgan eksperimental tadqiqotlarda amaliy jihatdan sinovdan o‘tkazilgan. 7–9 yoshdagi bolalar ishtirokida o‘tkazilgan tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, haftasiga kamida 3 marotaba badiiy kitob o‘qigan bolalarda emotsional empatiya darajasi o‘rtacha 20% ga yuqoriroq bo‘lgan. Bu esa shuni anglatadiki, kitobxonlik faoliyati orqali bola boshqa odamlarning hissiyotlarini tushunish va ularning nuqtayi nazarini qabul qilishga o‘rganadi, bu esa ijtimoiy moslashuvchanlik va ijobiy munosabatlar uchun zamin yaratadi.

Buyuk Britaniyada o‘tkazilgan National Literacy Trust tadqiqotlari ham bu fikrni tasdiqlaydi: erta yoshda kitobxonlikka jalb etilgan bolalarda nafaqat baholar yuqori, balki fikrni ifodalash, ijtimoiy muloqot va o‘ziga ishonch darajasi ham kuchliroq bo‘lishi aniqlangan [11].

Norvegiyada o‘tkazilgan tadqiqotlar (Mangen va boshq., 2013) multimedaviy elementlar bilan boyitilgan raqamli matnlar bolalarda o‘qishga qiziqishni oshirishi mumkinligini ko‘rsatadi. Biroq bu tadqiqotlar raqamli kitoblardan foydalanishda tafakkur chuqurligi, anglash darajasi va xotirada saqlash ko‘rsatkichlari an‘anaviy kitoblarga nisbatan pastroq bo‘lishini ham ta‘kidlaydi. Ushbu farq kognitiv psixologiyada “ekran effekti” deb yuritiladi va o‘quvchining matnga chuqur yondashmasligi bilan izohlanadi [12].

Xorijiy tadqiqotlar kitobxonlikning kognitiv rivojlanishga ta‘sirini keng o‘rgangan. Ann E. Kanningem va K.E. Stanovichning tadqiqotlari shuni ko‘rsatadiki, muntazam kitob o‘qigan bolalarda so‘z boyligi, o‘qishni tushunish qobiliyati va umumiy intellektual rivojlanish sezilarli darajada yuqori bo‘ladi [13] Rayan va Dasi tomonidan 1997-yilda o‘tkazilgan longitudinal tadqiqotda erta yoshda kitob o‘qigan bolalar 10 yil o‘tib, o‘qish qobiliyati va akademik yutuqlarda tengdoshlaridan ustun bo‘lgani aniqlangan. Tadqiqot kitobxonlikning kognitiv rivojlanishga uzluksiz va kuchayib boruvchi ta‘sirini ko‘rsatdi. Jumladan, 6 yoshda kitobxonlikni boshlagan bolalarning 16 yoshda IQ darajasi o‘rtacha 10 ballga yuqori bo‘lgan [14].

Janubiy Koreyada kitobxonlikni raqamli texnologiyalar bilan integratsiyalash bo‘yicha ilg‘or yondashuvlar ishlab chiqilgan. “Kakao Kids” platformasi bolalar uchun elektron kitoblarni ovoz, animatsiya va mini-o‘yinlar bilan boyitadi. Bu multimodal yondashuv bolalarning matnga e‘tiborini 50% ga oshirib, ma‘lumotni uzoq muddatli xotirada saqlashga yordam bergani aniqlangan. Bu metod raqamli texnologiyalar yordamida o‘qishga bo‘lgan ichki motivatsiyani kuchaytirishda samarali vosita sifatida namoyon bo‘lmoqda.

Germaniyada “Leselust” (“O‘qish zavqi”) dasturi kitobxonlikka ijtimoiy-psixologik yondashuvni integratsiyalagan. Dastur o‘quvchilarda o‘qishga qiziqish uyg‘otish bilan birga, oilaviy kitobxonlik madaniyatini rivojlantirishga qaratilgan. Ota-onalarning farzandlari bilan birga o‘qishi bolalarda emotsional ijobiy munosabat va ijtimoiy rag‘bat uyg‘otadi. Bu usul ishonch, qadrlanish, e‘tibor kabi hissiyotlarni mustahkamlab, kommunikativ va emotsional ko‘nikmalarni rivojlantiradi.

Buyuk Britaniyada “Bookstart” dasturi orqali 0–5 yoshli bolalarga bepul kitoblar tarqatilib, ota-onalarga ularni qanday o‘qish bo‘yicha tavsiyalar beriladi. Dastur bolalarda o‘qishga nisbatan iliq emotsional munosabatni shakllantirishga xizmat qiladi. Tadqiqotlar ushbu dasturda qatnashgan bolalar maktabga tayyorlik va til rivojida yuqori natijalarga ega bo‘lganini ko‘rsatgan. Bu dastur kitobxonlikni erta bolalikdagi kognitiv va emotsional rivojlanish omili sifatida ko‘rsatadi.

Shu bilan birga, Yaponiyada kitobxonlikni rivojlantirishda maktab kutubxonalariga alohida e‘tibor qaratiladi. Har bir sinf uchun ajratilgan kutubxona soatlari orqali bolalar o‘zlari xohlagan kitoblarni tanlab o‘qiydi, bu esa o‘qishga qiziqishni 30% ga oshirgani aniqlangan. Avstraliyada esa “Literacy Boost” dasturi mahalliy jamoalarni jalb etgan holda bolalarning o‘qishga kirish imkoniyatini kengaytiradi. Ushbu tajribalar kitobxonlikni shakllantirishda psixologik va ijtimoiy yondashuvlarning muhimligini ko‘rsatadi.

Tadqiqot maqsadi. Ushbu tadqiqotning asosiy maqsadi — kichik maktab yoshidagi bolalarda kitobxonlik xususiyatlarini shakllantirishning psixologik imkoniyatlarini aniqlash va ularni rivojlantirishga qaratilgan amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat. Tadqiqot jarayonida kitobxonlikka ta‘sir ko‘rsatuvchi psixologik omillar, xususan, diqqat, xotira hamda axborotni idrok etish kabi kognitiv jarayonlarning o‘zaro bog‘liqligi empirik asosda tahlil qilinadi.

Bundan tashqari, kichik maktab yoshidagi bolalarda kitobxonlik xususiyatlarini tarkibiy jihatdan o‘rganish, ularning shakllanishiga ta‘sir ko‘rsatuvchi psixologik omillarni aniqlash va ular o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlikni empirik jihatdan asoslab berishdan iboratdir. Xususan, kitobxonlik faoliyatining kognitiv (diqqat, tafakkur, xotira), emotsional (hissiy qiziqish, estetik rezonans) va motivatsion (o‘qishga bo‘lgan ichki ehtiyoj) jihatlari tizimli tarzda tahlil qilinadi.

Tadqiqot davomida bolalarning kitobga bo‘lgan munosabati, o‘quv motivatsiyasi, matnga estetik va ijodiy yondashuvlari psixodiagnostik usullar yordamida o‘rganiladi. Shuningdek, kitobxonlikni

rivojlantirishga qaratilgan psixologik-pedagogik texnologiyalar, metodik yondashuvlar samaradorligi baholanadi va kichik maktab yoshidagi bolalar uchun moslashtirilgan amaliy tavsiyalar ishlab chiqiladi.

Tadqiqot natijalari asosida kitobxonlik faoliyatini rag‘batlantirish, barqaror o‘qish odatini shakllantirish va o‘quvchilarda badiiy-estetik idrokni rivojlantirishga qaratilgan kompleks yondashuvlar taklif qilinadi. Bu esa bolaning nafaqat o‘quv jarayonida muvaffaqiyat qozonishiga, balki shaxsiy va ijtimoiy jihatdan ham har tomonlama kamol topishiga xizmat qiladi.

Empirik tadqiqot natijalari Ushbu tadqiqot doirasida V. A. Barodino tomonidan ishlab chiqilgan “Kitob o‘qishga qiziqish formulasi” metodikasi — bu o‘quvchilarning kitobxonlik faoliyatini chuqur o‘rganishga imkon beruvchi psixologik-pedagogik vosita bo‘lib, ayniqsa yosh o‘quvchilar orasida kitob o‘qishga bo‘lgan qiziqish darajasini aniqlashda keng qo‘llaniladi. Metodika savolnoma shaklida tuzilgan bo‘lib, unda o‘quvchilarning kitob o‘qishga bo‘lgan munosabati, o‘qishga bo‘lgan ehtiyoji, kitobni tanlashdagi mezonlari, o‘qish odatlari va bu faoliyatga ta’sir qiluvchi omillar chuqur tahlil qilinadi.

Tadqiqotimiz doirasida 2024–2025-o‘quv yilida Andijon, Namangan va Navoiy viloyatlaridagi 301 nafar 3–4 sinf o‘quvchilari ishtirokida o‘tkazilgan psixologik tadqiqotlar olib borildi. Tadqiqot doirasida kichik maktab yoshidagi o‘quvchilarning kitobxonlik darajasi V.A. Barodinoning “Kitob o‘qishga qiziqish formulasi” metodikasi asosida baholandi. Ushbu metodika respondentlarning kitobga bo‘lgan munosabatini to‘rt xil bosqichda aks ettiradi: **“Boshlovchi”**, **“O‘rtacha o‘quvchi”**, **“Kitobsevar”** va **“Haqiqiy kitobxon”**. Har bir toifa bo‘yicha tavsiflovchi statistik ko‘rsatkichlar quyidagi jadval asosida tahlil qilind.

1-jadval.

V.A. Barodinoning “Kitob o‘qishga qiziqish formulasi” metodining tavsiflovchi statistika natijalari

	N	Minimum	Maksimum	O‘rtacha qiymat	Standard og‘ish	Assimetriya	Eksess
Boshlovchi	114	2,00	5,00	4,1140	,84935	-,310	-1,320
O‘rtacha o‘quvchi	92	6,00	14,00	11,0978	1,96709	-,502	-,224
Kitobsevar	72	15,00	18,00	16,6250	1,01312	-,184	-1,032
Haqiqiy kitobxon	23	20,00	29,00	24,5652	2,59065	-,451	-,675

Tadqiqot natijalari quyidagicha bo‘ldi:

1. **“Boshlovchi” darajasi (N=114).** Ushbu toifaga mansub o‘quvchilarning ballari 2,00 dan 5,00 gacha oraliqda bo‘lib, **o‘rtacha ko‘rsatkich 4,11**, standart og‘ish esa 0,849 ni tashkil etdi. Bu darajadagi o‘quvchilar kitob o‘qishga endigina qiziqish bildirayotgan, ammo mustahkam motivatsiyaga ega bo‘lmagan guruh sifatida tavsiflanadi. Assimetriya (-0,310) va eksess (-1,320) ko‘rsatkichlari taqsimotning biroz chapga og‘ganini va cho‘zilmaslik darajasini ko‘rsatmoqda, bu esa o‘quvchilarning ko‘pchiligi past ball oralig‘ida to‘planganini bildiradi.

2. **“O‘rtacha o‘quvchi” darajasi (N=92).** Bu guruhda natijalar 6,00 dan 14,00 gacha oraliqda bo‘lib, **o‘rtacha ko‘rsatkich 11,10** va standart og‘ish 1,97 ni tashkil etdi. Bu o‘quvchilar kitob o‘qishga nisbatan barqaror, lekin hali kuchli ichki ehtiyoj shakllanmagan toifani tashkil etadi. Assimetriya (-0,502) ko‘rsatkichi taqsimotning chapga siljiganini, eksess (-0,224) esa taqsimotning bir oz tekisligini ko‘rsatadi.

3. **“Kitobsevar” darajasi (N=72).** Kitobsevar o‘quvchilarning ballari 15,00 dan 18,00 gacha oraliqda bo‘lib, **o‘rtacha qiymat 16,63** ni tashkil etmoqda. Standart og‘ish 1,01 bilan belgilanib, guruh ichida barqarorlik mavjudligini ko‘rsatadi. Assimetriya (-0,184) va eksess (-1,032) qiymatlari taqsimotning ozgina chapga siljiganini va yassi shaklga ega ekanini bildiradi. Bu guruhdagi o‘quvchilar kitobni muntazam o‘qish odatiga ega bo‘lib, ichki motivatsiya yetarli darajada shakllanganini ko‘rsatadi.

4. **“Haqiqiy kitobxon” darajasi (N=23).** Eng yuqori darajadagi kitobxonlik bu toifada kuzatilib, ballar 20,00 dan 29,00 gacha bo‘lgan. **O‘rtacha ko‘rsatkich 24,57**, standart og‘ish esa 2,59 ni tashkil etgan. Bu o‘quvchilar o‘z ixtiyori bilan, ichki ehtiyoj asosida, qiziqish va zavq bilan kitob o‘qiydiganlar sirasiga kiradi. Assimetriya (-0,451) va eksess (-0,675) qiymatlari yuqori darajadagi barqarorlikni va to‘planganlikni bildiradi.

Tahlil natijalari shuni ko‘rsatadiki, respondentlarning aksariyati (114 nafar) hali boshlang‘ich qiziqish bosqichida, ya’ni “boshlovchi” toifasida bo‘lib, bu kitobxonlikni rivojlantirish zarurati mavjudligini bildiradi. “Haqiqiy kitobxon” toifasiga kiruvchi o‘quvchilar sonining kamligi (23 nafar) esa bu yo‘nalishda tizimli psixopedagogik choralar ko‘rish lozimligini ta’kidlaydi. Kitobxonlik darajasi oshgani sayin o‘quvchilarda diqqat, xotira, tafakkur va ijodiy fikrlash kabi kognitiv funksiyalarning mustahkamlanishi kuzatiladi.

Shu bilan birga N.G. Luskanovanning “O‘quv motivini baholash” so‘rovnomasi o‘quvchilarning maktabga bo‘lgan munosabati va o‘quv faoliyatidagi motivatsiya darajasini aniqlashga qaratilgan bo‘lib, ushbu metodika yordamida o‘quvchilarning o‘quv faoliyatiga bo‘lgan ichki va tashqi rag‘bat darajalari baholanadi.

N.G. Luskanovanning “O‘quv motivini baholash” so‘rovnomasining tavsiflovchi statistikasi natijalari

	N	Minimu m	Maksimu m	O‘rtacha qiymat	Standard og‘ish	Assimetriy a	Eksess
Maktabga nisbatan munosabat salbiy	7	5,00	9,00	7,0000	1,29099	,000	,312
O‘quv motivatsiyasi past	21	8,00	14,00	12,3810	1,68749	-1,015	,593
Maktabga munosabat ijobiy	38	15,00	19,00	17,4211	1,50012	-,423	-1,147
O‘quv motivatsiyasi o‘rtacha	112	20,00	25,00	22,2857	1,44838	-,115	-1,158
O‘quv motivatsiyasi yuqori	123	21,00	30,00	27,3984	1,71177	-,223	,422

Tadqiqotimiz doirasida mazkur metodika asosida olingan tavsiflovchi statistik ko‘rsatkichlar quyidagicha tahlil qilindi:

1. Maktabga nisbatan salbiy munosabat bildirganlar – bu toifaga kiruvchi 7 nafar o‘quvchining baholari 5 dan 9 gacha bo‘lib, ularning o‘rtacha ko‘rsatkichi 7,0 ni tashkil etdi. Standart og‘ish (1,29) bu guruh ichidagi farqlar nisbatan bir me’yorda ekanligini ko‘rsatadi. Assimetriya 0 bo‘lishi taqsimot simmetrik, ya’ni ijobiy yoki salbiy og‘ishlar yo‘qligini bildiradi. Eksess (0,312) esa taqsimotda keskin cho‘qqilar yo‘qligini bildiradi. Bu guruhdagi o‘quvchilarda maktabga nisbatan befarqlik yoki salbiy emotsional fon mavjudligi ehtimoli yuqori.

2. O‘quv motivatsiyasi past bo‘lganlar – bu guruhda 21 nafar o‘quvchi ishtirok etgan bo‘lib, ularning ballari 8 dan 14 gacha, o‘rtacha ko‘rsatkich esa 12,38 bo‘ldi. Standart og‘ish 1,68 bu guruhda motivatsiya darajalari turlicha ekanligini bildiradi. Assimetriya -1,015 qiymati taqsimot chapga og‘ganligini, ya’ni ko‘pchilik o‘quvchilar past ball (kam motivatsiya) to‘plaganini bildiradi. Bu esa o‘quvchilarning darsga qiziqishi past, tashqi rag‘batlar (jazoda qochish, baho olish) asosiy omil bo‘lishi mumkinligini ko‘rsatadi.

3. Maktabga ijobiy munosabat bildirganlar – 38 nafar o‘quvchining ballari 15 dan 19 gacha bo‘lib, o‘rtacha qiymat 17,42 ni tashkil etdi. Standart og‘ish (1,5) ularning o‘rtasida nisbatan farq borligini ko‘rsatadi. Assimetriya -0,423 chapga og‘gan taqsimotni anglatadi, ya’ni ko‘pchilik ijobiy baholagan. Eksess -1,147 esa tekis taqsimotdan dalolat beradi. Bu guruh o‘quvchilari maktabga nisbatan iliq va ijobiy munosabatda bo‘lib, emotsional jihatdan ijobiy kayfiyatda ekani ehtimoldan xoli emas.

4. O‘rtacha o‘quv motivatsiyasiga ega bo‘lganlar – bu guruh 112 nafar o‘quvchini qamrab olib, ballari 20 dan 25 gacha, o‘rtacha esa 22,29 ni tashkil etdi. Standard og‘ish 1,44, Assimetriya -0,115 va Eksess -1,158 bu guruhda motivatsiya darajalari nisbatan bir me’yorda taqsimlanganligini ko‘rsatadi. Bu guruhdagi o‘quvchilarda o‘quvga nisbatan barqaror, ammo har doim ham ichki motivlar bilan rag‘batlantirilmaydigan holatlar kuzatiladi.

5. Yuqori o‘quv motivatsiyasiga ega bo‘lganlar – 123 nafar o‘quvchining ballari 21 dan 30 gacha bo‘lib, ularning o‘rtacha qiymati 27,40 ni tashkil etdi. Bu natija shuni ko‘rsatadiki, bu guruh o‘quvchilari darsga bo‘lgan qiziqish, o‘z-o‘zini rivojlantirishga intilish va mustaqil o‘rganish motivlari bilan ajralib turadi. Standard og‘ish 1,71, Assimetriya -0,223 va Eksess 0,422 bu guruhdagi motivatsion taqsimot nisbatan muvozanatlangan va qisman yuqori cho‘qqilarga ega ekanligini bildiradi.

Ushbu metodika asosida olingan natijalar o‘quvchilar orasida motivatsion jihatdan sezilarli tafovutlar mavjudligini ko‘rsatadi. Ayniqsa, yuqori va o‘rtacha motivatsiyaga ega o‘quvchilar sonining ko‘pligi quvonarli hol bo‘lsa-da, past yoki salbiy munosabatga ega bo‘lgan kichik guruhlar ta’lim sifatiga tahdid soluvchi omil sifatida e’tiborga olinishi zarur. Bu esa, ta’lim jarayonida psixologik yondashuv, individual va diferensial yondashuv asosida o‘quvchilarning ichki motivatsiyasini rag‘batlantirish bo‘yicha ishlarni takomillashtirish zaruratini yuzaga chiqaradi.

Xulosa. Kichik maktab yoshidagi bolalarda kitobxonlik xususiyatlarini shakllantirish murakkab, ko‘p omilli psixologik jarayon bo‘lib, u bolalarning individual kognitiv salohiyati (xotira, tafakkur, idrok), emotsional holati (hissiy rezonans, qiziqish darajasi), motivatsion ehtiyoji (ichki rag‘bat, o‘qishga bo‘lgan ichki ehtiyoj) va ularni o‘rab turgan ijtimoiy muhit (oil, maktab, pedagogik ta’sir) o‘zaro ta’sirida shakllanadi. Ushbu omillarni hisobga olgan holda, bolalarning o‘quv faoliyatida kitobga barqaror munosabatini shakllantirish, ularning mustaqil fikrlashi, estetik idroki va ijtimoiy moslashuvchanligini rivojlantirish uchun muvofiqlashtirilgan psixologik-pedagogik yondashuv zarurligi isbotlandi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, kitobxonlikni bolalar shaxsida faqat o'quv mahoratini rivojlantiruvchi vosita sifatida emas, balki ularning shaxsiy kamoloti, axloqiy-ruhiy tarbiyasi va ijtimoiy kompetensiyalarini boyituvchi muhim psixologik omil sifatida ko'rib chiqish lozim. Kitobxonlik faoliyati orqali bolaning tafakkur chuqurligi, emotsional sezgirligi, empatiya qobiliyati, o'z-o'zini anglash va o'z fikrini mustaqil ifoda eta olish salohiyati ortadi.

Ushbu tadqiqotda taklif etilgan kompleks yondashuvlar, jumladan, diagnostik metodikalarning uzviyligi, biblioterapiya texnologiyasidan foydalanish va rivojlantiruvchi-treninglar asosida ishlab chiqilgan metodik tavsiyalar kichik maktab yoshidagi bolalarda kitobxonlikni maqsadli rivojlantirishga xizmat qiladi. Tadqiqotdan olingan ilmiy va amaliy xulosalar boshlang'ich sinf o'qituvchilari, psixologlar, kutubxonachilar va ota-onalarning faoliyatiga integratsiyalash orqali ta'lim-tarbiyaviy jarayonning samaradorligini oshirish imkonini beradi. Tadqiqotimiz natijalari asosida kichik maktab yoshidagi bolalarda kitobxonlik xususiyatlarini shakllantirish hamda ularning kognitiv, emotsional va motivatsion sohalarini rivojlantirishga qaratilgan quyidagi tavsiyalarni ilgari surish mumkin.

- **Boshlang'ich sinf o'qituvchilari** kitobxonlikni rivojlantirishda faqat o'qish texnikasini emas, balki o'quvchilarning matnga bo'lgan hissiy munosabati, tafakkurini faollashtirish va mustaqil fikrlashni shakllantirishga qaratilgan metodlardan foydalanishlari lozim. Xususan, V.A. Barodinoning "Kitobga qiziqish formulasidan", Z.T. Nishonovanning "So'zli fantaziya" usulidan o'quv jarayonida muntazam foydalanish maqsadga muvofiq.

- **Umumta'lim maktablari amaliyotchi psixologlari** uchun tavsiya etiladi: o'quvchilarda kitobxonlik xususiyatlarini aniqlash va baholashda kompleks diagnostik yondashuv (kognitiv, emotsional, motivatsion jihatlarni qamrab olgan) asosida yondashish zarur. Psixologik-pedagogik tashxis natijalariga ko'ra, individual rivojlantiruvchi treninglar va biblioterapiya mashg'ulotlari tashkil etilishi kerak.

- **Ota-onalar** bolalarda kitobga bo'lgan qiziqishni erta yoshdan boshlab shakllantirishda faol ishtirok etishlari, uydagi axborot muhitini sog'lom tarzda tashkil qilishlari zarur. Bolaga mustaqil kitob tanlash erkinligi berilishi, birgalikda o'qish va muhokama qilish an'analari shakllantirilishi kerak.

- **Maktab kutubxonachilari** uchun: bolalar yoshiga mos, emotsional rezonans uyg'otadigan, vizual va mazmunijozibador badiiy asarlarni tanlash, o'quvchilarning yosh va shaxsiy xususiyatlariga qarab tavsiya etish tizimi ishlab chiqilishi kerak. Kitobxonlikka oid musobaqalar, ertaklar soati va interaktiv tadbirlar o'tkazish orqali o'quvchilarda ijobiy munosabat shakllantirish mumkin.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. PIRLS 2021 International Results in Reading. International Association for the Evaluation of Educational Achievement (IEA), 2022. www.iea.nl
2. OECD. *PISA 2018 Results: Volume I – What Students Know and Can Do*. OECD Publishing, Paris, 2019. www.oecd.org/pisa
3. UNESCO. (2020). *Global Education Monitoring Report: Inclusion and Education – All Means All*. Paris: UNESCO.
4. UNESCO. (2006). *Education for All Global Monitoring Report: Literacy for Life*. Paris: UNESCO Publishing. – 450 p.
5. OECD. (2019). *PISA 2018 Assessment and Analytical Framework: Reading, Mathematics and Science*. Paris: OECD Publishing. – 300 p.
6. IFLA. (2011). *Guidelines for Library-Based Literacy Programs: Some Practical Suggestions*. The Hague: IFLA Headquarters. – 24 p.
7. International Literacy Association (ILA). (2010). *Standards for the Preparation of Literacy Professionals 2010*. Newark, DE: ILA. – 32 p.
8. Nilsson, N. L. (2010). *A critical analysis of eight informal reading inventories*. The Reading Teacher, 63(6), 526–536.
9. Zigler, E., & Styfco, S. J. (Eds.). (2004). *The Head Start Debates*. Baltimore, MD: Paul H. Brookes Publishing Co.
10. Goleman, D. (1995). *Emotional Intelligence: Why It Can Matter More Than IQ*. New York, NY: Bantam Books.
11. Clark, C., & De Zoysa, S. (2011). *Mapping the interrelationships of reading enjoyment, attitudes, behaviour and attainment: An exploratory investigation*. London: National Literacy Trust.
12. Delgado, P., Vargas, C., Ackerman, R., & Salmerón, L. (2018). Don't throw away your printed books: A meta-analysis on the effects of reading media on reading comprehension. *Educational Research Review*, 25, 23–38

13. Kunningham, A. E., & Stanovich, K. E. (1997). *Early Reading Acquisition and Its Relation to Reading Experience and Ability 10 Years Later*. *Developmental Psychology*, 33(6), 934-945.
14. Stanovich, K. E. (2000). *Progress in Understanding Reading*. New York: Guilford Press.